

Pax-Amerikana Neden İmkansız?

Kadim Çin Dünya Düzeninin Çağdaş Amerikan Dünya Düzeniyle Mukayesesi*

Yiwei WANG

Yrd. Doç. Dr., Fudan Üniversitesi (Çin) çev.: N. Bilge Özel

Özet

Soğuk Savaş'ın ardından Amerika Birleşik Devletleri, küresel hegemonya için rekabet etmek yerine 11 Eylül'ün de gösterdiği üzere dünyayı yönetmeye başladı. 11 Eylül, Amerikan siyasî döngüsünü kırmamış, sadece öncelik listesinde değişikliklere sebep olarak Amerika'nın çıkarlarını elde etme yöntemini değiştirmiştir. Irak Savaşı sonrasında, "ülkeye katkıda bulunma", "bölgesel barışa katkıda bulunma" ve "dünya için kanun koyma" söylemleri, Bush yönetiminin temel platformları olmuştur. Rasyonel çıkarlar elde etmek, tatmin edici bir uluslararası düzen kurmaya çalışmak ve meşru hegemonik güç arayışı, Bush'un "dünya yönetiminin" "ana teması"nı teşkil etmektedir. "Göğün altındaki her şey" şeklindeki Çin dünya düzenine göre hegemonya peşindeki bir davada rasyonellik, meşruiyet ve hedeflerin örtüşmesi sağlanırsa, hegemonya sağlanmış olur. Bu üç istek arasındaki uyuş-

* Bu makalenin ilk hali, Bilim ve Sanat Vakfı tarafından 12-14 Mayıs 2006'da İstanbul'da tertip edilen "Medeniyetler ve Dünya Düzenleri" isimli uluslararası sempozyumda sunulmuştur.

mazlık veya çelişki ise hegemonyanın sonu demektir. Amerika da bu kuralın bir istisnası değildir. Irak Savaşı sonrasında dünya, Amerika'nın ikincil konuma düşüşüne şahit oluyor ve bu, Pax-Amerikana'nın imkansızlığının bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Pax-Amerikana, Dünya Düzeni, "Göğün Altındaki Her Şey".

Giriş

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN özellikle de Soğuk Savaş'ın ardından dünya çapında en kayda değer olgu Amerikan hegemonyası olmuştur. Sert güç (*hard power*) ve yumuşak güç (*soft power*) bakımlarından, Samuel Huntington'ı "medeniyetler çatışması" tezini ileri sürmeye sevk edecek denli tartışmasız bir üstünlüğe sahip olmasına rağmen Amerika, geleneksel bir medeniyetten yoksun oluşun sınırlarını yaşamaktadır. Ancak yine de tüm Batı'yı kendi liderliğinde birleştirerek Amerikan hegemonyasına meşruiyet kazandırma çabasıdır. Irak Savaşı sonrasında Amerikan hegemonyası, küreselleşme çağında Pax-Amerikana'yı (Amerikan barışı) tesise çalışan sözde Amerikan İmparatorluğu seviyesine yükselmiştir. Çağdaş Amerikan dünya düzeni, Amerika'nın, askerî güç, modern medeniyet ve Batı medeniyeti alanlarındaki üstünlüğüne dayanmaktadır. Bunlar demokrasi, insan hakları ve bağımsızlık gibi evrensel ilke ve değerler olarak sunulmaktadır.

Küreselleşme ve bölgeselleşmenin gelişmesi ve Amerika'nın gücünü kötüye kullanması neticesinde Amerika, kendi dünya düzeninin üç ayağını teşkil eden 'askerî güç', 'modern medeniyetin liderliği' ve 'Batı'yı temsil etme' alanlarında gerilemeler yaşadı. Amerika Birleşik Devletleri, küresel çapta kamu yararı sağlama noktasında kendini her geçen gün daha fazla zorunlu hissederken bir yandan da bizzat kendisi Amerikan topraklarına her gün akın akın gelen Güneyli yasadışı göçmenler yüzünden Latin-Amerikalılaştırma ikilemi içindedir. Bir başka deyişle bölgeselleşme Amerikanlaşmaya meydan okumaktadır. Amerika küreselleşme ve bölgeselleşme sürecinde, yayılmacılıktan ziyade savunmacı bir hal almıştır. Aynı zamanda, Amerikan iktisadî ve siyasî gücü de zayıflamaktadır. Bunun sebebi yalnızca Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in yükselişi değil aynı zamanda bölgeselleşmenin de hızlı gelişimidir. Bölgeselleşme çeşitliliğe göz kırpmakta, bu da

Amerikan değerlerinin iyiden iyiye bir “söylem hegemonyası” olduğunu düşündürmektedir. Örneğin “Demokratik Barış Teorisi” [Kuzey Kore’nin 2003’te nükleer silahsızlanma antlaşmasından çekilmesiyle başlatılan ve] altı ülke arasında sürdürülen görüşmelerin kesilmesinden sorumlu tutuldu; medeniyetler çatışmasından hiç bahsetmiyorum bile. Seçimle iş başına gelen Hamas, Amerika’nın demok-rasi savunuculuğundaki ikilemi gözler önüne sermiştir. Irak Savaşı da Amerika’nın, Batı’nın sorgusuz sualsiz temsilcisi olamayacağını gösterdi. Fransa eski Milli Savunma Bakanı Jean-Pierre le-Padellec’in de işaret ettiği gibi “‘Batılı’ terimi genellikle Amerika’ya bağımlılığın kabulü anlamına gelmektedir.”¹

Yaşanan bu süreçten ziyadesiyle etkilenen oğul Joseph Nye, Amerika’nın yumuşak gücünün azalmasına mukabil, Çin’in yumuşak gücünün artmakta olduğunun altını endişeyle çizer.² Diğer bazı Amerikalı araştırmacılar da gücün, Amerikan dünya düzeninden Çin dünya düzenine geçmesi ihtimalinden endişe etmektedir. Fakat bu çalışmada ben, çağdaş Amerikan dünya düzeniyle kadim Çin dünya düzeni mukayesesinin özünü, güç geçişiyle değil, paradigma geçişiyle yakalayabileceğimizi iddia ediyorum.

Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Boyutları: Sistem Analizi

Kant felsefesinin etkisi altında bir zamanlar, tıpkı diğer disiplinler gibi uluslararası ilişkilerin de, çelişme yasaları kapsamına giren zıtlıklar barındırdığını öne sürmüştüm: Devlet yasası: kaos - düzen; Güç yasası: denge - dengesizlik; İrade yasası: asimilasyon - yabancılaştırma. Bu çelişkiler, farklı tarihî bakış açılarını ve fikirleri yansıtır.³

Uluslararası ilişkiler çalışmalarının üç boyutu vardır: Zaman, mekan ve kendilik boyutları. Bunlar Bilim, Sanat ve İrade’ye tekabül etmektedir ve farklı uluslararası teori ekollerinin ayırt edilmesinde temel bakış açıları sunarlar. Kendilik boyutu, uluslararası ilişkiler kapsamındaki her olgunun kendine özgü gelişim kanunu olduğu anlamına

1 Zheng Ruoling, “To a Re-balancing World: Interview of the Former Ministry of National Defense of France Jean-Pierre le-Padellec”, *Wenhui Daily* (Şangay), 15 Mayıs 2003.

2 Joseph S. Nye, “The Rise of China’s Soft Power”, *The Wall Street Journal Asia*, 29 Aralık 2005.

3 Bkz. Yiwei Wang, “The End of International Relations Theories and the Rise of Chinese School”, 44. Yıllık Uluslararası Araştırmalar Birliği (International Studies Association) toplantısında sunulan tebliğ, Oregon, Portland, 25 Şubat–1 Mart 2003.

gelmektedir. Örneğin iktisat, siyaset ve hatta kültürün bir devamı mahiyetindeki *savaş* (“Medeniyetler Çatışması” örneğinde olduğu gibi) kendi “yaşam gücü”ne sahiptir. İnsan klonlamak da bu bağlamda güzel bir örnektir. Farklı ülkelerin kanunlarınca (mekân boyutu) ve insanlık değerlerince (zaman boyutu) yasaklanmış olmasına rağmen bilim kendi kuralları olduğundan ve belli talep ve ilgi alanlarına sahip bilim adamları mevcut olduğundan (kendilik boyutu) insan klonlamak bir realite haline gelmiştir. Buna göre, her iktidarın gerçekleştirmek istediği üç amaç vardır: Meşruiyet, rasyonellik ve örtüşen hedefler.

Tablo 1: Uluslararası İlişkilerin Çelişkileri ve Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Boyutları

Yasa	Seviye	Analiz Ekseni	Özellikler	Tarihî Bakış	Boyutlar	Dünya Görüşü	Amaçlar
Devlet	Makro	Tarih	Düzen-kaos	Yasaya uygunluk	Zaman	Bilim	Meşruiyet
Güç	Mikro (Orta)	Hali hazır	Denge - dengesizlik	Örtüşen hedefler	Mekân	Sanat	Rasyonalite
İrade	Mikro (Çekirdek)	Gelecek	Asimilasyon-yabancılaş-tırma	Evrensel pay	Kendilik	İrade	Örtüşen hedefler

Tarihte olduğu gibi bugün de eğer hegemonya peşindeki bir davada rasyonellik, meşruiyet ve hedeflerin örtüşmesi sağlanırsa, hegemonya sağlanmış olur. Bu üç istek arasındaki uyumsuzluk veya çelişki ise hegemonyanın sonu demektir.

- Rasyonellik: Büyük güçlerin yükselişi ve çöküşü kuralının dışında kalmak için aşırı yayılmaktan kaçınılmalı, kâr ve zarar dengesi gözetilmeli, sahip olunan güç doğru değerlendirilerek makul dış hedefler saptanmalıdır.
- Meşruiyet: Dünya kamuoyu şekillendirilmeli, dünya için kanun konulmalı, uygun bir kamu diplomasisi takip ederek imaj belirlenmeli ve meşru güç elde edilmeye çalışılmalıdır.
- Hedeflerin örtüşmesi: Söylenenlerle yapılanlar birbiriyle örtüşmeli ve dünya çapında bir barış ve refah ortamı sağlanarak güvenlik ve gelişme temin edilmelidir.

Amerikalı meşhur sinolog John K. Fairbank tarafından Çin-merkezli olarak tanımlanan kadim Çin dünya düzeni,⁴ Uzak Doğu'da rasyonellik, meşruiyet ve örtüşen hedefler üçlemesini gerçekleştirdiği müddetçe sürdürülebilir olmuştur. Ya sözde Pax-Amerikana? Amerikan İstisnailiği, Birleşik Devletleri Çin tecrübesinden farklı kılacak mı? Gelin kadim Çin düzenini örnek olarak ele alalım.

Haraç–Ticaret Sistemi: Kadim Çin Dünya Düzeni

Haraç–ticaret sistemi, Batı tarafından Uzak Doğu'ya özgü uluslararası düzen ya da kadim Çin dünya düzeni olarak değerlendirilmekteydi. Tipik ifadeye göre, “kadim Çin, Göğün Vekaleti’ni elinde tutmaktadır ve buna göre apaçık siyasî, kültürel ve ahlakî yetkileri sayesinde yeryüzündeki herkese hükmetme şeklinde haklı bir iddiası vardır.” Bu sistemin en önemli özellikleri şu şekilde idi: Birincisi, haraç–ticaret sistemine dahil bir yönetici ya da onun elçisi Çin’e giderek biat etmek zorunda idi. Elçi, bağımlı statüsünde olduğunun teyidi kabilinden bir ritüel olarak Çin imparatorunun ayaklarına kapanırdı. İkincisi, haraç–ticaret sistemine dahil devlet, Çin sarayına bir rehine, örneğin veliaht prensini göndermek zorunda idi. Üçüncüsü, haraç–ticaret sistemine dahil devlet Çin imparatoruna haraç adı altında yerli ürünlerinden göndermek durumundaydı. Sistem karşılıklı işliyordu. Haraç–ticaret sistemine dahil devletin sembolik itaati mukabilinde Çin de onun güvenliğini temin ederdi; her ne kadar bilfiil askerî müdahale, Çin’in, haraç–ticaret sistemine dahil devletin istikrarından ne ölçüde kârı olduğuna bağlı olsa da.⁵

Haraç–ticaret sistemi aslında yalnızca öznel boyutu yansıtmaktadır, bu sistem kadim Çin dünya düzeni rasyonelitesinin bir ürünüdür. Çinlilere göre nesnel boyut, yani ahlak temelli sosyal düzen ve “Tianxia/dünya” (Göğün altındaki her şey / All under heaven) şeklindeki geleneksel Çin dünya görüşü, kadim Çin dünya düzenini anlama noktasında, haraç–ticaret sisteminden daha önemlidir. Zira bu ikisi sırasıyla kadim Çin dünya düzeninin meşruiyet ve hedeflerin örtüşmesi ilkelerine karşılık gelmektedir. Kadim Çin dünya düzeninin istikrar ve sürdürülebilirliği; rasyonellik, meşruiyet ve hedeflerin örtüşmesi üçlemesinin sağlanmasına, bir başka deyişle ha-

4 Bkz. John K. Fairbank (ed.), *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1968.

5 Joanna Waley-Cohen, “How Ancient China Regarded the World”, *Globalist*, 21 Ekim 2001.

raç-ticaret sistemi, ahlakî üstünlük ve “göğün altındaki her şey” fikrine dayanır.

Ahlakî üstünlük prensibine göre dünya düzeninin meşruiyeti, ahlak boyutuna dayanır. Bir başka deyişle, dünya düzeninde bir devletin merkez ya da çevre olması, onun ahlak ve erdeminin yüksek ya da düşüklüğüyle bağlantılıdır. *The Art of War*'a göre “savaşmak ve her seferinde muzaffer olmak mükemmelliğin en üst seviyesi olmadığına göre, en yüksek mükemmeliyet düşman savunmasını savaşmadan kırmaktır.” Bu nasıl sağlanır? Konfüçyüs, erdemle ikna etme taraftarıdır. Yine Konfüçyüs'e göre “uzak yerlerdeki tebaa asi olursa onları ahlakî üstünlükle geri kazanmaya çalışmalıdır; onları bir defa cezbedince artık bağlı tutmak da kolaylaşır.” Bu, Konfüçyüs'ün şu söylemiyle de uyumludur: “Dünyada barışı sağlamak için kendini geliştir, sonra bir aile kur ve ülkeneye hizmet et.”

Haraç-ticaret sistemi, Konfüçyen değerler içermesi sayesinde ahlakî üstünlük prensibiyle de uyumludur. Konfüçyüs'ün takipçilerinden Tso-chiu Ming'in ifadesiyle:

Büyük bir devlet küçük bir devleti ziyaret ettiğinde şu beş lütufta bulunmalıdır: Hatalarına karşı hoşgörülü olmak, kusurlarını bağışlamak, afete maruz kaldıklarında sıkıntılarını gidermek, erdemi ve hukuku sadedinde onu ödüllendirmek ve ona nerelerde eksikliği olduğunu anlatmak. Böylelikle küçük devlet, üzerinde hiçbir baskı oluşturulmadan büyük devletin erdemine râm olur ve ona seve seve boyun eğer. Bu anlatıda, (büyük devletin) faziletini sergilemek ve bunu -erdemli olma noktasında tembellik göstermemeleri için- gelecek kuşaklara bildirmek amacıyla yüksek bir yapı inşa edilmektedir. Küçük bir devlet büyük bir devlete gittiğinde ise eksikliklerden masun değildir; resmi görevler ifa eder, üzerine düşen vergileri öder, mutad sorumluluklarını yerine getirir... Büyük devlete takdim ettiği çeşit çeşit hediyeleri daha da çoğaltmalı, ona sevinçli günlerinde tebrik, acı günlerinde ise taziye sunmalıdır.⁶

Çinli filozof Zhao Tingyang, Çin'in anahtar kavramlarından biri olan “göğün altındaki her şey” kavramının; dünyanın ülkesi, dünyadaki tüm insanlar ve bir dünya kurumu şeklinde üçlü bir anlam taşıdığını belirtir. Birbiriyle kaçınılmaz ve ayrılmaz bir biçimde bağlantılı olan bu üçlü yapı, kuramsal bir projeye işaret eder. Dolayısıyla “gö-

6 Frederick Nelson, “The World Outlook of the Chinese Empire”, *Comparative World Politics: Readings in Western and Premodern Non-Western International Relations*, Joel Larus (ed.), Wadsworth, Belmont, CA 1965, s. 39.

rumundayız ve dolayısıyla bunlar hiçbir surette mesele teşkil etmezler. Özetle, tabiat olduğu gibi bırakılmalı, oysa toplum şekillendirilmelidir. Gerçeklere ilişkin meselelerin insan ilişkilerine dair meseleler olduğu göz önüne alınırsa, dünya meselelerinin temelde siyasî/ahlakî olduğu anlaşılır.

Buraya kadar söylenenler çerçevesinde “göğün altındaki her şey” kavramının hem açıkça söylediği hem de satır aralarında ima ettiği ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

- Dünya siyasî bir varlık olmalıdır, aksi takdirde siyasî sistem nâ-tamamdır.
- Eğer siyasî sistem, farklı idarî kademelerden müteşekkil ise dünya, en üst siyasî varlık olmalıdır.
- Dünyanın genel idaresi bir dünya kurumu eliyle olmalıdır. En etkili yöntem evrensel bir imparatorluktur.
- Farklı kademelerdeki siyasî kurumlar aynı öze sahip olmalıdır. Yani, siyasî ilke evrenselleştirilebilmeli ve tüm siyasî kademeler için geçerli olabilmelidir.
- Siyasî kurumun meşruiyeti ahlakî temele dayanmalıdır.
- Siyasî idarenin ahlakî geçerliliği, bu idarenin tüm insanların kalbini ve aklını temsil etmesinde yatar.¹⁰

Çinli yeni-Konfüçyüsçülere göre Çin’in “göğün altındaki her şey” teorisi, dünyayı idare etmek için en uygun felsefedir. ‘Göğün altındaki her şey’ kavramı, ‘yeryüzü’, ‘insanların kalbi ve aklı’ ve ‘bir dünya kurumu’ şeklindeki üçlü anlam yapısıyla derin bir dünya kavramıdır. Bu kavram, “uluslararasılık” düşüncesini aşan bir siyasî ilke sunar: “Dünyalık”. Yeni-Konfüçyüsçüler aynı zamanda “göğün altındaki her şey” teorisinin, dünya meseleleriyle baş edebilme noktasında “uluslararası teori”den daha elverişli olduğunu iddia ederler.¹¹

Bir yandan kadim Çin felsefesinden beslenen, öte yandan dünyanın bugün karşı karşıya olduğu tehditleri göz önünde bulunduran Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, 15 Eylül 2005 tarihinde Birleşmiş Milletler’in kuruluş yıldönümü toplantısında yaptığı “Uzun Süreli Barışın ve Refahın Hüküm Sürdüğü Uyumlu Bir Dünya İçin Çalışmak” başlık-

10 Zhao, Tingyang, “A Philosophical Analysis of World / Empire in terms of All-under-heaven (天)”, *Transcultura Series of Le Robert*, c. 1: “Empire and Peace”, 2. Bölüm; bkz. <http://www.frchina.net/data/personArticle.php?id=83>.

11 Zhao, Tingyang, “Rethinking Empire”, s. 29-41; a.mlf., “A Framework of Political Philosophy”.

lı konuşmasında, Çin dünya düzenini “uyumlu dünya” olarak tanımlamıştır. Hu Jintao, uzun süreli barışın ve refahın hüküm sürdüğü uyumlu bir dünya inşası için şu önerilerde bulunmuştur:

“İlk olarak, karşılıklı güven ve çıkar, eşitliğe ve işbirliğine dayalı yeni güvenlik anlayışını oluşturmalı; âdil ve etkin bir ortak güvenlik sistemi kurmalıyız. Uluslararası ihtilaf ve çatışmaları barışçı yollardan çözmeyi teşvik etmeli ve desteklemeliyiz. İşbirliğini kuvvetlendirmeli, terörizmle kararlılıkla mücadele etmeliyiz. Ortak güvenlik sisteminin özü konumundaki Birleşmiş Milletler’in rolü zayıflatılmamalı, bilakis güçlendirilmelidir.

İkinci olarak BM, bin yılın gelişim hedeflerini gerçekleştirmek, özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişimini hızlandırmak ve 21. yüzyılı gerçek anlamda, “herkes için gelişim yüzyılı” yapmak için somut tedbirler almalıdır. Bizler, ayrımcılığa mahal vermeden, açık ve adil bir çok-tarafli ticaret mekanizmasının kurulmasını etkin bir biçimde desteklemeli ve uluslararası finans sistemini daha da geliştirmeliyiz. Küresel enerji konusunda diyalog ve işbirliğini güçlendirmeli, enerji güvenliği ve enerji pazarının istikrarını bir arada sağlamalı, insan haklarını destekleyerek güvence altına almalı ve kapsamlı bir gelişme sağlayabilmeleri yolunda herkesin eşit fırsat ve haklara sahip olması için çalışmalıyız. Gelişmiş ülkeler, dünyada evrensel, uyumlu ve dengeli bir gelişimin gerçekleşmesi için daha fazla sorumluluk almalıdır. Üçüncü olarak, her ülkenin kendi sosyal sistemini ve gelişim seyrini seçme hakkına saygı duymalı ve ülkelerin, kendi ulusal şartları dahilinde yenileşme ve gelişim çabalarını desteklemeliyiz. Eşitlik ve şeffaflık ruhuyla medeniyetlerin çeşitliliğinin teminatı olmalı, farklı medeniyetler arasında diyalog ve alışverişi pekiştirmeli ve çeşitli medeniyetlerin bir arada yaşadığı, uyumlu bir dünya kurmak için elbirliği etmeliyiz.

Dördüncü olarak; elzem ve makul reformlarla BM’nin otoritesini korumalı, etkinliğini artırmalı ve yeni tehdit ve meydan okumalarla baş edebilme yeterliğini kuvvetlendirmeliyiz. BM reformu çok-yönlü olarak, birçok alanda gerçekleştirilmeli; BM’nin, gelişmekte olan bölgelerdeki katkısını artırmaya odaklanılmalıdır. Güvenlik Konseyi reformu, gelişmekte olan ülkelerin, özellikle Afrika milletlerinin temsiline daha fazla önem vermelidir. Böylelikle, başta küçük ve orta ölçekliler olmak üzere, daha fazla ülke karar alma sürecine katılma imkanı edinecektir.”¹²

Çin’in dünya düzeni algısıyla kıyaslandığında, Amerika’nın bugünkü dünya düzeni oldukça farklıdır ve bu fark, bilim adamlarını, bugü-

12 Hu Jintao’nun 09.16.2005 tarihinde BM’nin kuruluş yıldönümü toplantısında yaptığı konuşma için bkz. <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/zyjh/t212614.htm>.

nün süper gücü ile yarının dünya gücü arasında yaşanması muhtemel bir “yumuşak mücadele” konusunda endişelendirmektedir.

Irak Savaşı Sonrasında ABD'nin Küresel Hegemonya Projesi

ABD başkanlık sürecinde bir “sarkaç etkisi” fenomeni sözkonusudur. Başkanlığın ilk iki yılı, oldukça gerçekçi bir havaya sahiptir; başkanlık seçiminde gündeme gelen vaatler yerine getirilir, ulusal çıkarlar doğrudan gözetilir. Son iki yıl ise ABD çıkarlarını dünya çıkarları olarak pazarlayan, güçlü bir idealist hava taşır.

Bush'un göreve geldiği dönemdeki pervasız üslubu ve çizdiği küstah kovboy imajı, insanlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Oysa Bush bugün, tecrübeli bir siyasetçi ve tamamıyla farklı bir insandır. Onun deneyimi de, ABD siyasî kültürünün döngüsel modelini teyit etmektedir.

Mesela 2003 yılı Temmuz başlarında Bush Afrika'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret açık bir şekilde ABD siyasetinin “orta yolunu” göstermektedir. İzlenen rotadan kalınan otellere, ziyaretin içeriğinden siyasî şovlara kadar Bush'un bu gezisi Clinton'ın gölgesinden kurtulamamıştır. Şaşkın kamuoyu, Bush'un diplomasisi Clinton'laştı mı, diye tepkisini dile getirmiştir.

ABD, 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak'ta peş peşe iki savaş başlatmış olsa da Irak savaşından sonra düşmanlarının takibini bırakmıştır. “Şer eksenini” tabir ettiği Kuzey Kore ve İran'daki nükleer enerji meselesiyle ilgilenirken nispeten alttan almış, tehdit artı diyalog yolunu izlemiştir.

Bunun sebepleri arasında, Kuzey Kore ve İran nükleer krizinin karmaşıklığına ilaveten, ABD'nin zaman kazanmaya ihtiyaç duyması sayılabilir. Ayrıca Bush'un, yeniden seçilebilmek için acele kararlardan kaçınması gerekmektedir. Daha önemli bir husus ise, tek süper güç olan ABD'nin, “dünyayı ele geçirme” stratejisinden “dünyayı yönetme” stratejisine geçmeye yol aramasıdır ki bu, eskiye nazaran, diğer büyük güçlerle daha fazla işbirliğini gerektirmektedir. Neticede küresel Amerikan hegemonyası, 21. yüzyıl başlarında uluslararası siyasetin en dikkat çekici özelliği olmuştur.

11 Eylül Sonrası ABD: Normal mi Anormal mi?

11 Eylül olayı ABD'ye Bushizmi getirmiş ve terör karşıtı savaş hareketini başlatmıştır. Amerika'da insanlar nefretlerini düşmanlarına çevirmiş ve geçmişteki siyasî anlaşmazlıkları bir tarafa koymuştur. Bu süreç, başkanın sert imajını da gözler önüne sermiştir ki bu, Bush'un

kovboy tarzı ile örtüşmekteydi. 11 Eylül sonrası başlayan bu süreç, tek taraflı ve önalıcı saldırı şeklinde bir anti-terörist savaş tarzı doğurdu. Bu durum 11 Eylül'den sonra Bush'a destek oranının artmaya devam edişinin de başlıca sebebidir. Bush'un başlangıçtaki zayıf başkan imajı aniden bir "imparator başkan"a dönüşüvermiş ve bu sayede Bush ikinci dönem başkanlığını kazanabilmiştir.

İnsanların aklına hep şu soru gelmektedir: Acaba ABD 11 Eylül'den sonra normal bir durumda mı yoksa yanlış yolda mı? Diğer bir ifadeyle ABD terör karşısında uzun soluklu bir mücadele mi veriyor yoksa hegemonyasını genişletmek için kontra-terörü mü kullanıyor?

11 Eylül olayı ABD'de ulusal güvenlik kavramı üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Bu etki, ABD'de belli aralıklarla güncellenen "Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesine yansımıştır. Terörle mücadeleye odaklanan 2002 ve 2006'daki raporlar, terörizm ve kitle imha silahı üretimi gibi asimetrik tehditleri ABD'ye yönelik en ciddi meydan okumalar olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda ABD, Çin'in yükselişini yakından takip etmektedir. Soğuk Savaş sonrası tek süper güç konumundaki ABD'nin, bu büyük fırsatı kaçırmaması gerektiği düşünülmektedir. Rapor, tehdide karşı en önemli tedbirin "önalıcı saldırı" olduğunu söylemektedir. Bu durum, bir yandan ABD'nin aşırı özgüvenine, diğer yandan da dış güçlerle mevcut uluslararası hukuk sistemine karşı aşırı güvensizliğine işaret etmektedir.

11 Eylül, açık toplumda bir diğer düşman ortaya çıkarmıştır: Teröristler. Olayın en büyük etkisi ABD'de açık toplum üzerinde olmuştur. ABD Temsilciler Meclisi, özgürlük ve güvenlik arasındaki ilişkiyi yasalarla tespit etmiştir. 11 Eylül Amerikan iç siyasî atmosferini de değiştirmiştir. Bu durum, özellikle, "kriz dönemindeki dengesizlik"le kanıtlanmıştır. Bush ikinci kez başkanlık koltuğuna oturmuş ve Cumhuriyetçi Parti hem Beyaz Sarayı hem de Capitol Hill'i [Senato] kontrolü altına almıştır. 11 Eylül Bush yönetimine, "terörle mücadele" adı altında, ülkesinde ve dünyada daha etkin ve kolay bir sözel hegemonya sunmuştur.

Bununla beraber 11 Eylül, Amerikan siyasî döngüsünü kırmamıştır. Sadece öncelik listesinde değişikliklere sebep olmuş, Amerika'nın çıkarlarını elde etme yöntemini değiştirmiştir. "Ülkeye katkıda bulunma", "bölgesel barışa katkıda bulunma" ve "dünya için kanun koyma" söylemleri, Bush'un ikinci dönemi kazanmasını sağlayan temel platformlar olmuştur. Rasyonel çıkarlar elde etmek, tatmin edici bir uluslararası düzen kurmaya çalışmak ve meşru hegemonik güç arayışı Bush'un "dünya yönetiminin" "ana teması" nı teşkil etmektedir.

Ülkeye Katkıda Bulunmak? “Rasyonel” Çıkarlar Elde Etme Çabası

Birleşik Devletler aynı zamanda sıradan bir ülkedir ve uluslararası toplumda, anarşik bir durumda bulunan sıradan herhangi bir ülke gibi, iki hedefin peşindedir: Güvenlik ve gelişme. 11 Eylül'den sonra ABD, güvenliği birinci öncelik olarak görmektedir. Sınırlarında ve müttefiki İsrail'de güvenliği temin için, Ortadoğu'da terörün kökünü kazımak zorundadır. Gelişme konusunda ise Suudi Arabistan'ınine yakın petrol rezervleri ile Irak, ABD'nin genel enerji temini planı kapsamındadır. Bunlar, ABD'nin Irak'a saldırı kararının arkasındaki başlıca iki sebeptir. Bunu zaten herkes bildiğine göre bu konuda fazla söze gerek yok. Bununla birlikte ABD, bu tür ulusal çıkarlarını ABD'nin “dünya misyonu” olarak yorumlamaktadır. Bush, Saddam'ı silahsızlandırmak ve uluslararası terör tehdidini azaltmak bahanesiyle Irak'a karşı güç kullanmıştır. Ayrıca Irak'a ve çevresine “Amerikan demokrasisi”ni götürmek ve Ortadoğu'da kalıcı barışı sağlamak da bu çerçevede en fazla vurgulanan gerekçelerdendir.

Ulusal çıkarlar için makul gerekçeler bulmak, Bush'un enerji politikalarına da yansımıştır. 2006 yılı başlarında Kongre'deki yıllık konuşmasında Bush, ABD'nin Ortadoğu petrolerine %75 oranındaki bağımlılığını düşürme sözü vermiştir. Böylelikle ABD, gücünü daha özgürce kullanabilme imkanı kazanacaktır.

Aslında 11 Eylül sonrası ABD, enerji temin kanallarının çeşitlendirilmesinin önemini kavramıştı. ABD petrol tüketiminin %15'i Gine Körfezi'nden sağlanmaktadır. Ayrıca, Batı Afrika petrol ve gaz rezervlerinin ABD'ye uzaklığı Ortadoğu-ABD mesafesinin yarısı kadardır.

ABD başkanının esas düşüncesi ABD'nin güvenlik ve gelişme alanlarındaki çıkarlarıdır. Ulus olmanın doğası bu düşünüşü kaçınılmaz kılar. Ne var ki ABD başkanları bunları genellikle dünya barışı ve refahına yönelik çalışmalar olarak sunmakta, medyanın gücünü kullanarak bunları abartmakta ve uluslararası kamuoyunu yönlendirmek üzere hegemonik sözler sarf etmektedir.

Bölgesel Barışa Katkıda Bulunmak?

“Tatminkar” Bir Uluslararası Düzen Kurma Çabası

“Daha mükemmel bir barış temini, meşru savaş hedefidir.” Amerikan İç Savaşı kahramanı General Sherman, yurttaşlarına bunu uzun zaman önce hatırlatmıştı.

Irak Savaşı sonrası ABD, terörle mücadele ve nükleer silahsızlanma çabaları ile bir uluslararası düzen kurmayı bekleyemezdi. Uzun süre-

dir üzerinde düşündüğü Ortadoğu barışı için bir yol haritası çizme planını gerçekleştirmeye koyuldu. On yıl içinde Ortadoğu’da serbest bir ticaret bölgesi kurmak şeklinde cüretkar bir teklif sundu. Çünkü ABD, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin bölgesel karışıklıklar ve terörizmi beslediğini iyice anlamıştı. Yani Amerikan “cömertliği”, sadece siyasî bir şov değildi.

İran ve Irak’ın oluşturduğu tehditler konusunda da ABD, Amerikan stratejisi ile uyumlu hareket etme noktasında endişeleri olan ülkelere, bölgesel barış adına satın almıştır. Böylece, ABD’nin bölgesel refah ve düzeni sağlayabilmesi, doğrudan kendi liderlik kapasitesini test eden bir sınav halini almıştır. Bu sebeple ABD, tatminkar bir uluslararası düzeni temine yönelik ihtiyaçlarını karşılamak için, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana en geniş kapsamlı küresel askerî yayılmayı gerçekleştirmektedir.

New York Times, Amerikan ordusunun Kuzey Afrika’daki Arap ülkeleri ve Sahra altı bölgelerinde askerî varlığını genişletmek için anti-terörizmi kullandığını, bu yolda yerel askerî üslerden faydalanmak, ortak eğitim ve tatbikat yapmak üzere Afrika ülkeleri ile anlaşmalar imzaladığını yazmıştır.

Bu arada ABD, uluslararası güç haline gelme planını hayata geçirmek için son zamanlarda tüm savaşları kazanmış olma üstünlüğünü kullanmıştır. Plan şunları içermektedir: Müttefikler, orta yolcular, sorun çıkarıcılar, arka bahçe... Askerî konularda uzman Amerikalı Richard Halloran, müstakbel Amerikanlaştırılmış uluslararası düzende ki rol ve mevkileri tayin etmek üzere, Irak Savaşı sonrası ABD diplomasisi için “2345” modelini öne sürmüştür. Buna göre Irak savaşındaki performansları göz önüne alınarak ülkeler, güvenilir dostlar veya dikkat edilecek düşmanlar olarak sınıflandırılmıştır: Kanada ve Meksika’yı yatıştır; Japonya, Avustralya ve İngiltere’ye güven (İsrail ve Güney Kore de güvenilir müttefikler arasında iken Güney Kore daha sonra güvenilmeyecekler arasında yerini almıştır); İspanya, İtalya, Polonya ve Singapur’u “gönüllü ittifakları” için ödüllendir ve gözün Fransa, Almanya, Türkiye ve Rusya’nın üzerinde olsun.

Dünya İçin Kanun Koyma? “Meşru” Güç Elde Etme Çabası

11 Eylül, Soğuk Savaşı kazandıktan sonraki on yılın tadını çıkarıp kendisi için yeni bir yüzyıl yaratma hazırlığında olan ABD için hiç şüphesiz çok sert bir darbe olmuştur. Bu göstermiştir ki, Amerika ne kadar güçlü olursa olsun, dünya onu hoş karşılamak zorunda değil-

dir. Ayrıca, ABD'nin başkalarını kaskandıran üstün gücü "ABD güç paradoksu"nu doğurmuştur. "Dünya neden Amerika'dan nefret ediyor?" şeklinde dillendirilen problemi çözmek için ABD, yeniden kamu diplomasisi silahına sarılmıştır. Amaç, meşru güç elde etmek için dünya genelinde ABD'yi pazarlamak ve uluslararası toplumda, özellikle Ortadoğu ve İslam dünyasında kabul görececek bir Amerikan imajı oluşturmaktır. Ne yazık ve ne gariptir ki kamu diplomasisi stratejisi pek başarılı olmamıştır. Bush yönetimi "meşru" bir güç elde etmek için "dünya için kanun koyma" yöntemini kullanmaya daha meraklı görünmektedir.

11 Eylül hadisesinden sonra ABD, anti-terörizmi ayırt edici kriter olarak kullanmıştır: Ya ABD'nin yanında olursunuz ya teröristlerin. 2002'de Bush'un "şer eksenini" teorisini ortaya koyması, ABD'nin daha önce ulaşamadığı hedefini, yani Pax-Amerikana'yı 11 Eylül olayını kullanarak gerçekleştireceğini gösteriyordu.

Irak Savaşı bunu daha açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bush yönetimi, Irak'a karşı güç kullanırken BM'yi devre dışı bırakmıştır. Savaş sonrası Irak'ın ekonomik ve siyasî anlamda yeniden yapılanmasını da üzerine almış ve uluslararası hukuk sistemi dışında, kendi idaresini kurma tavrı sergilemiştir.

Tek kutuplu bir dünyanın özellikleri arasında en çok göze çarpan, hiç şüphesiz ABD'nin askerî üstünlük avantajıdır. Bu avantaj, meşru güç elde etme yolundaki ABD için son derece önemlidir.

ABD Dünyayı Nasıl Değiştirebilir?

Tüm bu bahsedilenler, dünyanın, Amerika Birleşik Devletleri'nin nokta-i nazarından görünüşüydü. Bir de dünyanın gözünden Amerika Birleşik Devletleri'ne bakalım. Şu önemli bir husustur: Kaç ülke ABD ile ilişkilerini önceliklerinin en başına koyuyor? Elbette ki Kanada, Meksika ve bazı Güney Amerika ülkelerinden bahsetmeye gerek yok. Asya ve Pasifik bölgesinde Japonya, Güney Kore, Filipinler, Singapur ve Kuzey Kore de listede yer alıyor. Hatırı sayılır miktarda Afrika ülkesi de ABD yardımına bağımlı durumda. Ülkelerin ABD ile ikili ilişkilerinde gösterdikleri zayıflık ve hassasiyet şüphesiz ABD'nin hegemonya politikasını kolaylaştırmaktadır.

Amerikalılara göre dünya ülkeleri, mevcut uluslararası düzenden edindikleri kazanıma ve bu düzeni kabul edişlerine bakılarak üç kısma ayrılabilir: Birinci kısım sistem içerisindeki güçlerdir. İkincisi, sis-

teme geçiş aşamasında olanlardır. Üçüncüsü ise sistemin dışında ve ya kıyısındaki ülke ya da ülke dahi sayılmayacak oluşumlardır. Şu anda dünyanın başlıca meseleleri, nükleer silahların yayılması, terörizm (“küçük haydut” tavrı) ve sistem adına tek taraflı hareket etme veya gerekirse sistemi aşma davranışı (“büyük haydut” tavrı) gibi mevcut uluslararası sisteme yönelik tehditlerdir. Fransa ve ABD arasındaki çatışma, mevcut sistemi ve uluslararası düzeni sürdürme ve ya onu aşma yarışıdır. Küreselleşme ve küreselleşme karşıtlığı, düzenin ve reformun bir diğer manifestosudur.

Bununla beraber, şu an dünyadaki en büyük tehdit, uluslararası düzen ve kuralların ihlali ve bunlara meydan okunmasıdır. Tehdit unsurları ise, dünyaya yeni bir şekil vermek ve bir imparatorluk kurmak isteyen ABD ve küreselleşme tarafından marjinalleştirilen ülkelerdir.

Bush yönetimi yalnızca askerî gücünü kullanarak dünyayı kontrol edemeyeceğini gün geçtikçe daha iyi anlamaktadır. ABD'nin hegemonyasını sağlayıp sürdürebilmesi, daha ziyade, askerî tahakkümü takip eden “yönetim” sürecine bağlıdır.

Amerikan stratejik düşüncesini yönlendiren ve Yeni Amerikan Yüzyılı'nı kurmaya çalışan yeni muhafazakarlara göre “tehlike, ABD'nin bir imparatorluk olması değil, imparatorluk misyonunu üstlenmeyi reddetmesidir.” ABD, dünyanın sabit gücü olmak için, kendi çıkarlarını paketleyip sunma veya dünya çıkarlarını kendininkine uydurma yerine, gerçek anlamda kendi çıkarlarını uluslararası topluma uydurmalıdır (örtüşen hedefler). ABD Saddam rejimini devirmiştir ve kimi başka ülkeler de rejim değişikliği veya renkli devrim baskısını hissetmektedir. Görünen o ki, ABD gerçekten dünyayı değiştirecek güce sahip. Bu noktada önemli olan ABD'nin nihaî olarak dünyayı nasıl değiştirmek istediğidir.

11 Eylül Sonrası Çin-ABD İlişkileri

Bush yönetimi, “özgürlük lehine güç dengesi” adına yeni bir “Amerikan Yüzyılı” kurma peşinde olsa da ve dünyayı idare etmeye çalışsa da, Irak'ta savaş sonrası düştüğü korkunç durumun da gösterdiği üzere, bu yolda ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Gerek Kuzey Kore nükleer (enerji) sorununda, gerekse anti-terörizm kampanyasında ABD Çin'in yardımına muhtaçtır. Bunun yanında Çin, Tayvan'ın bağımsızlık hareketi gibi pek çok konuda ABD ile ortak çıkara sahiptir. Çin, yakın gelecekteki uzun soluklu ve istikrarlı Çin-ABD ilişkilerine

dayanan “Yirmi Yıllık Stratejik Süreç”ten istifade ederek barışçıl bir çıkış aramaktadır. Başka bir deyişle Çin, ABD’yi hedeflerini elde etme yolundan alıkoyacak bir rol oynamayacaktır. Buna mukabil ABD, Çin’i uluslararası sistemde hisse sahibi olarak tanımlamakta ve Çin’den daha fazla sorumluluk üstlenmesini istemektedir.

Son yıllarda Çin, diplomatik öncelik sıralamasını “gelişmekte olan ülkeler – komşu ülkeler – gelişmiş ülkeler” şeklindeki eski üçlü sıralamadan “büyük güçler – güçlü komşu ülkeler – gelişen ülkeler” şeklindeki yeni bir sıralamaya doğru değiştirmiştir. Zira Çin’in ekonomik gelişimi, daha ziyade yabancı yatırımlarla ve AB, ABD, Japonya, Kore ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği’ne (ASEAN) yaptığı ihracatla gerçekleşmektedir. Bunların her birinin Çin ile ticarî ilişkileri, Çin’in toplam ticaret hacmi olan 2000 milyar USD içerisinde 200’er milyar USD’dir.

Diğer taraftan Çin, terörle mücadele sürecinde ABD ile fazla yakınlaştığı ve gelişmekte olan ülkelere sunduğu siyasî ve ekonomik yatırımlara daha az önem verdiği için, bu ülkelerdeki, özellikle de Arap ve İslam ülkelerindeki nüfuz ve imajına zarar vermektedir. Hep söyleye geldiğim üzere, BM güvenlik konseyi daimî üyesi olan Çin, Fransa’nın aksine, Irak Savaşı esnasında yumuşak gücüne zarar vermiştir.¹³ Dünyanın en hızlı gelişen ülkesi Çin uluslararası nüfuz ve itibarını kazanmak için ABD ile arasına mesafe koymalıdır. Böylelikle Çin, ekonomik küreselleşmenin yanı sıra dünyanın yükselen diğer trendleri olan çok kutuplu dünya, uluslararası ilişkilerde demokratikleşme ve gelişim modellerinin çeşitliliği alanlarında da bayrağı taşımaya devam edecektir. Kısacası Çin, sert gücünü ABD ile işbirliği yaparak elde ederken yumuşak gücünü ABD’ninkinden farklı dünya görüşlerinin destekçisi olarak kazanacaktır.

Sonuç: Güç Geçişinden Paradigma Geçişine

Amerika güdümlü uluslararası sistem, uyumlu bir dünya yerine Amerika’nın güç hakimiyetini önemseydiği için güç transferi, uluslararası siyasetin temel ilkesi olarak ortaya konmuştur. Buraya kadarki tartışma, dünyanın gelişim seyrinin özünü anlamada güçten ziyade paradigmanın daha önemli olduğunu göstermektedir.

¹³ Bkz. Yiwei Wang, “Between Enterprise and Compromise: Opportunities and Challenges for China’s Diplomacy after the Iraq War”, *Asia Perspective*, c. 28, sy. 3 (2004).

Son yıllarda Çin-ABD ilişkileri, küresel ve bölgesel ölçekteki karşılıklarıyla giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Çin-ABD ilişkileri, önem ve karmaşıklığının yanı sıra Doğu ve Batı arasındaki farklı siyasî düşünceleri yansıtmaktan dolayı da ilgi toplamaktadır. Çin'in yükselişiyle birlikte bu farklılıklar iki farklı siyasî felsefe arasındaki rekabete dönüşmüştür.

ABD'yi ana temsilcisi ve fiiliyattaki örneği olarak alırsak; Batı düşüncesine göre insanlar dünyaya bakmak/dünyayı görmek için araçtır. Bu bilgi kuramına göre, dönüştürülemeyen her özne mutlakiyettir: Tanrı veya Diğerleri. Böylelikle Tanrı yaratılışın kaynağı olarak tanımlanmıştır. Ancak Diğerlerinin, özellikle dinsizin uzlaşmaz bir düşman olduğu teyit olunmuştur. Çin düşüncesine göre hangi türden olursa olsun Diğerlerini uyumlu varlıklara dönüştürecek bir yöntem mutlaka vardır. Bir başka deyişle, uyumlu olmayan şeyler uyumlu varlıklara dönüştürülebilir. Diğerleri “biz”e dönüşebilir. Böylelikle Batı felsefesi objektiflik ilkesini, Çin felsefesi ise subjektiflik/diğerleri ilkesini öngörür. Başka bir deyişle, “Sen kimsin?” sorusunu önceleyen, yani kimliği öne çıkaran, dost ve düşmanı ayırt etmeye, “biz” ve “diğerleri”ni belirlemeye çalışan Batı siyasî söylemi, bir anlamda, bölünmüş bir dünya demektir. Buna karşın Çin siyasî düşüncesinin önermesi, “tüm dünya tek bir ailedir” kavramını doğuran ve uyumlu bir dünya görünümünü sunan “Biz kimiz?” sorusudur. Neticede Batı, savaşı nasıl meşru kılabilirimle ilgilenirken Çin uyumlu birlikteliğin yollarını aramaktadır.¹⁴

Güç transferinden paradigma transferine, sert güç hegemonyasından yumuşak güç paylaşımına, bölünmüş dünya görüşünden uyumlu bir dünya görüşüne... Kadim Çin dünya düzeni ile bugünün Amerikan dünya düzeni arasındaki farkı yansıtan bu hususlar, aynı zamanda uluslararası siyasetin eğilimlerini de yansıtmaktadır. Dünya düzeninin başa çıkması gereken en önemli zorluk, rasyonellik, meşruiyet ve dünya hedefleri ile örtüşme üçlemesini başarabilmektir. İşte tam da bu bize Pax-Amerikana'nın neden imkansız olduğunu göstermektedir.

14 Zhao Tingyang, *Tianxia System (All under Heaven): Introduction of the Philosophy of World Institutions*, Jiangshu Higher Education Publishing House, Nanjing 2005, s. 13.

Abstract

Why is Pax Americanna Impossible? Comparing Chinese Ancient World Order with Today's American World Order

After the Cold War, the U.S. began to govern the world instead of competing for the global hegemony, which was revealed by the 9/11 event clearly. The 9/11 event did not break the US political cycle. Instead, it only adjusted the priority list, and changed the mode of achieving US interests. "Make contributions to the country," "make contributions to regional peace", and "legislation for the world" has become main platforms for Bush administration after Iraq War. The pursuit of rational interests, the pursuit of a satisfactory international order and the pursuit of legitimate hegemonist power has become the "main theme" of Bush's "governance of the world." According to Chinese world order of "All under heaven", if one achieves rationality, legitimacy and matching objectives of a hegemonist cause, one can achieve hegemony. Divergence or contradiction among the three will bring destruction to one's hegemony. It is possible that the United States is of no exception. However, after the Iraq War, the world witnesses the U.S. falling into the second situation, which indicates the impossibility of Pax Americanna.

Key Words: Pax Americanna, World Order, All Under Heaven.